

ARBITRAŽA PO UZORU NA RIMSKO PRAVO U GRANIČNOM SPORU IZMEĐU LOVRANA I MOŠĆENICA (1646.)

Izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić*

UDK: 34(37):94(497.5)

<https://doi.org/10.30925/zpfsr.40.3.1>

Ur.: 18. studenoga 2019.

Pr.: 9. prosinca 2019.

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Granični spor između Lovrana i Mošćenica iz 1646. godine poznat je u literaturi, dok je arhivski izvor u kojemu je zabilježen paleografski i filološki odgovarajuće obrađen i vrednovan. Premda je riječ o pravnom aktu, njegova je pravna odrednica nepoznata, što se posebno odnosi na nekoliko instituta, pojmova i izričaja koji svojom preciznošću, određenošću i pravnotehničkom izraženošću odudaraju od mjesnih feudalnih običajnih pravnih shvaćanja toga vremena. K tome, premda su ti pojmovi te izričaji u ispravi dokumentirani na talijanskome, oni su prigodno talijanizirani, a zapravo pripadaju latinskom jeziku. Dodatno, kada se spominju, oni odstupaju od uobičajene srednjovjekovne deskriptivnosti pravnoga jezika i administrativno-funkcionalnog stila kojima obiluje tadašnja pravna diplomatika. Kako sve navedene naznake upućuju na mogućnost da su ključni pojmovi, izričaji i instituti u lovransko-mošćeničkom razgraničenju preuzeti iz rimske pravne tradicije koja je na ovo područje prodirala i posredstvom *ius commune* te dijelom iz rimsko-kanonskoga procesa, u radu se propituje njihovo pravno podrijetlo te uloga i svrha koja se njihovim korištenjem postizala u konkretnom razgraničenju. U radu se posebna pažnja posvećuje procesnom mehanizmu kojim je riješen granični spor između Lovrana i Mošćenica te mogućnosti da je on oblikovan po uzoru na rimsku arbitražu i donekle na rimsko-kanonski proces.

Ključne riječi: Lovran; Mošćenice; granica; razgraničenje; spor; novi vijek; rimsko pravo; arbitraža; *ius commune*.

1. UVOD

S područja Istre i Rijeke poznati su brojni sporovi o raznim vrstama razgraničenja (teritorijalnom, jurisdikcijskom, fiskalnom i dr.) koji su se pojavljivali u srednjem

---

* Dr. sc. Ivan Milotić, izvanredni profesor, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; ivan.milotic@pravo.hr.

i novom vijeku.¹ U diplomaciji prevladavajući udio izvora o tim sporovima nastao je u svezi s utvrđivanjem granica (*razvođenjem*) među različitim teritorijalno-političkim cjelinama (općinama, opatijskim imanjima, feudalnim gospoštijama i sl.). Neovisno o njihovoj dataciji i provenijenciji, teritorijalna razgraničenja provodila su se jednostavno i gotovo shematski, tako što bi komisija došla na sporno mjesto, obišla granično područje, saslušala stranke i zainteresirane osobe te zatim utvrdila granicu i obilježila je nekim znakom (kamenim međašem, križem na stijeni, oznakom na stablu i sl.). Unatoč jednostavnosti i shematiziranosti takvih procesa, zbog svoje se presudne važnosti, ali i pravne sigurnosti u lokalnim okvirima, razgraničenje uvijek bilježnički dokumentiralo, zbog čega danas postoji razmjerno dobar i pouzdan uvid u njih. Za njihovo provođenje nije bilo potrebno niti se tražilo pravno znanje članova komisije, pa ih diplomatski izvori najčešće, čak i onda kada su ta razgraničenja bila važnija te među utjecajnim strankama u sporu, dokumentiraju deskriptivno, bez korištenja pravne terminologije, tehničkih izričaja i formula.

Iznimka od toga je razgraničenje između Lovrana i Mošćenica koje je provedeno 1646. godine. Ono je dobro i pouzdano diplomatski dokumentirano, a razmjerno nedavno znanstveno je priređena odgovarajuća paleografska i filološka analiza te povijesna kontekstualizacija i ambijentalizacija tog arhivskoga izvora,² zbog čega se ta tematika u ovome radu neće iznova otvarati. Kada je autoru ovoga teksta kao pravniku taj diplomatski izvor predočen u recenzentskom postupku, odmah je shvatio da je riječ o nesvakidašnjem terminacijskom svjedočanstvu iz novoga vijeka jer, za razliku od ostalih, sadržava neke precizne pravne pojmove, pravnotehničke izričaje, institute i otprije izgrađene pravne koncepte koji izrazito odudaraju od prevladavajućih feudalnih i mjesnih (običajnih) pravnih shvaćanja. Premda je jezik tog izvora talijanski, već *prima facie* može se utvrditi da su pojmovi i izričaji korišteni pri zapisivanju preuzeti iz latinskog jezika i da su prigodno talijanizirani. Pored toga, može se zaključiti da pripadaju rimskome pravu i da se u razgraničenju između Lovrana i Mošćenica u određenoj mjeri koriste jednako te u istome kontekstu kao što su ih Rimljani mogli koristiti u klasično doba pri rješavanju sporova.

Takav sadržaj navedenog akta nužno je nametnuo potrebu njegove iscrpnije pravne analize, što je predmet ovoga rada. Pritom valja naglasiti da će se ovdje prvotno analizirati pojmovi, izričaji i instituti koji po svemu pripadaju rimskom pravu ili na njemu utemeljenoj pravnoj tradiciji u srednjem i novom vijeku, dok će se ostale sastavnice (mahom deskriptivne), koje se uobičajeno i posvuda susreću u srednjovjekovnim i novovjekovnim zapisima u tim razgraničenjima (i odudaraju od

1 Kao ogledne srednjovjekovne primjere u kojima je razgraničenje opsežno dokumentirano u prostornoj odrednici relevantnoj za ovaj rad navode se *Istarski razvod* (1275.-1325.) i *Mošćeničko-kožljački razvod* (1395.). Vidi: Bratulić, J., *Istarski razvod: Studija i tekst*, Pula, Čakavski sabor, 1978.; Bratulić, J., *Istarski razvod*, Pula, Libar od grozda, 1989.; Šurmin, Đ., *Hrvatski spomenici*, Zagreb, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium 6, vol. 1, 1898, str. 100-102. Za osvrt na razgraničenja vidi: Milotić, I., *Aspetti giuridici della linea di demarcazione austro-veneziana in Istria e sua soluzione arbitrale con le sentenze tridentine*, Rovinj, Atti – Centro di ricerche storiche, vol. 45, 2015, str. 111-113.

2 Eterović, I. i Doričić, R., *O jednome graničnom sporu Lovrana i Mošćenica iz 17. stoljeća*, Lovran, Zbornik Lovranščine, vol. 5, 1/2018, str. 21-50.

„rimske preciznosti“), ostaviti postrance. Naime, potonje nisu nikakav *novum*, niti imaju pravno-povijesni kontinuitet ili kakvu izraženiju pravnu vrijednost. Ovom se studijom nastoji, osim kulturne i povijesne dimenzije, odgovarajuće vrednovati i u pravi plan staviti pravnu odrednicu. *Nota bene*, razlog nastanka ovog izvora, njegova *ratio*, funkcija i preciznost sadržaja imali su u 17. stoljeću praktičnu svrhu koja se odražavala u pravnoj sferi. Sastavljajući ispravu o razgraničenju, pa i uključujući u nju navedene pojmove, izričaje i institute, Lovran i Mošćenice željeli su urediti svoje pravne odnose o granicama na siguran, stabilan i predvidiv način.

2. DIPLOMATIČKI IZVOR, DATACIJA, NASTANAK I SADRŽAJ

Izvorni zapis o sporu nije očuvan, ali iz njegova nešto kasnijega bilježničkog prijepisa poznato je da je spor riješen, razgraničenje utvrđeno te da je sve zapisano 16. siječnja 1646. godine. Očuvani i danas dostupan izvor³ prijepis⁴ je izvornog akta koji je naknadno izradio kastavski bilježnik imenom *Ioannes Conradus Hauch*,⁵ ovjerivši ga svojim bilježničkim pečatom,⁶ dok je 11. ožujka 1693. godine potvrdio ga mjesni vlastelin *Claudius a Marburg*.⁷ Jezik je prijepisa talijanski, što vjerojatno odražava činjenicu da je i izvornik isprave bio na talijanskom, dok su bilježnička ovjera i vlastelinova potvrda (*corroboratio*) sastavljeni na latinskom te slijede uobičajenu diplomatsku (bilježničku) „šprancu“.

Povod nastanka izvornika ovog pravnog akta bio je fizički sukob koji je među stanovnicima dviju općina izbio 17. prosinca 1645. godine na polovici obalne linije u uvali Cesara,⁸ koja je dijelila lovransku i mošćeničku općinu. Taj je sukob nadrastao okvire privatne svađe te je prerastao u međuopćinski spor, što navodi na zaključak da linija razgraničenja među njima na tom mjestu nije bila precizno utvrđena. O ekscenosti tog fizičkog sukoba i dalekosežnoj važnosti toga događaja kao snažnog povoda za gotovo trenutno rješavanje spora ponajbolje svjedoči daljnja

3 Čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu: *HR-HDA-663, Isusovački samostan Rijeka, Fasc. II, No. 51.4.*, br. 167-168 (tekst razgraničenja), br. 169 (prazno), br. 170 (tekst: *Actas Flumien, Jesuitas, Fasc. II. N.s =51.*: „De confinijis Laurane, et Moschenizze. De An[n]o 1646“).

4 Glede transkripcije slijedi se: Eterović, I. i Doričić, R., op. cit., str. 46-49. Dijelove transkripcije ranije je priredio i: Munić, D., Dokument o utvrđivanju prava ribolova i svjedočanstva o lovu između Kastavske gospoštije i Pazinske kapetanije, Rijeka – Pazin, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, vol. 27, 1985, str. 137; Munić, D., Utvrđivanje prava ribolova između Mošćenica i Lovrana 1742. godine, Rijeka, Liburnijske teme, vol. 6, 1987, str. 66-67.

5 *Fidem facimus cunctisque pro rei ueritate sincere attestamur Supradictum Do[m]inum Joannem Conradum Hauch esse Notarium Publici cum et talem qualem se facit, cuius scripturis publicis et priuatis ac similibus subscriptionibus plena hic adhibetur fides et ubique locorum merito est adhibenda. In quorum fidem Datum Castuae die 11 Martij 1693*

6 *Ex [?] extraxi in fidem me subscripsi solitoque coroboravi Sigillo Ego Ioannes Conradus Hauck Imp[er]ia[li] Auc[t]orit[at]e Not[ari]us Pub[lic]us*

7 *Claudius a Marburg Sacrae Caesareae Maiestatis Consiliarius Capitaneus Castuae, Veprinaz, Moschienizae e Podbreg.*

8 „Val Cesara“, u: *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005, str. 852.

kronologija događaja. Samo trideset dana kasnije (16. siječnja 1646.) sastavljena je isprava (izvornik) koja je pisani pravni akt o uspješnom rješavanju međuopćinskog spora i utvrđivanju granične linije između Lovrana i Mošćenica u uvali Cesara. Na važnost toga spora i njegova rješavanja u lokalnim okvirima zasigurno upućuje i jedna marginalija. Isprava o sporu očuvana je zahvaljujući riječkim isusovcima koji su je izabrali među drugim arhivskim izvorima i nakon toga pohranili u svoju zbirku isprava. Naime, ispravu o lovransko-mošćeničkom razgraničenju shvaćali su kao nešto važno i vrijedno arhiviranja te očuvanja.⁹

Opisana nepovoljna situacija u međuopćinskim odnosima, kada granice nisu bile točno utvrđene, općepoznata je i raširena i drugdje na sjevernojadranskom prostoru tijekom srednjeg i novoga vijeka. Primjeri drugih usporedivih sredina pokazuju da sve dok se ne pribjegne formalnopravnom rješavanju spora i preciznom utvrđivanju granične linije (čemu je povod najčešće bio neki ekscenčni sukob ili razmirica, ovdje tal./lat. *querella*), neriješeno granično pitanje ostaje stalni uzrok tradicijskih lokalnih prijepora, trzavica i svađa te „nepodopština“ oko nje.¹⁰

Kako je čitav diplomatski izvor već transkribiran i paleografski te filološki obrađen, a njegov je sadržaj lako dostupan, u radu će se ograničiti na pozivanje na one dijelove sadržaja koji čine njegovu posebnost u odnosu na slične zapise i u kojima se prepoznaju utjecaji rimske pravne tradicije.

3. MIJEŠANJE U TUĐI SPOR (LAT. INTERVENIENTE – UMJEŠAČ)

Granični spor koji se obrađuje u ovome radu tipična je diobena parnica između dviju općina koje, u diplomatskom izvoru nisu naznačene svojim nazivom, nego etnikom, tj. kao *honorandi Popoli di Laurana, e Moschienze*. Kao predmet spora nije naznačena cijela međuopćinska granična linija, nego samo razgraničenje u uvali Cesara (Cessara), *quale diuide li confini*. Ono se pokazalo posebno spornim zbog spomenutoga fizičkog sukoba, što je i bio povod da se pristupi njegovu rješavanju. Iz početnoga dijela isprave iščitava se da se proces razgraničenja provodio na spornome mjestu te da je izvorni zapis o sporu od 16. siječnja 1646. godine sastavljen upravo tu. Spor se rješavao na način koji je od srednjega vijeka naovamo tipičan za

9 Eterović, I. i Doričić, R., op. cit., str. 27.

10 Ne iznenađuje stoga podatak da su se cjelovito ili djelomično nedefinirani granični međuopćinski prostori na kartama i u diplomatiji često označavali kao *territorio/loco contentioso* ili *differenze*. Upućuje se na: Bertoša, M., Nemirne granice knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke pokrajine Istre i Istarske knežije), Rijeka – Pazin, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, vol. 26, 1983, str. 17, 24-25, 26-28, 68; Bertoša, S., Bradara, T. i Kuzmanović, N., Kunfini i zlamenja – oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba, Pula, Histria archaeologica, vol. 40, 2009, str. 119-125; Milotić, I., op. cit., str. 126-132; Milotić, I., Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje, Mletačko-austrijska granica u Istri / *Il confine veneto-austriaco in Istria*, Pula, Arheološki muzej Istre, 2017, str. 350-351. Za *differenze* na relevantnom području za ovaj rad vidi: *Zakon kaštela Mošćenica* iz 1627., 11r, 12r, 15v; Margetić, L., Mošćenički zakoni i statuti, Rijeka, Adamić, 2006, str. 57, 59, 66.

razgraničenja među seoskim općinama, i kakav se, primjerice, susreće i u *Istarskom* te *Mošćeničko-kožljačkom razvodu*. On podrazumijeva sazivanje na mjesto sporenja (tal. *essendo congregati*) predstavnika stranaka u sporu, zainteresiranih trećih osoba, barem formalno čitave javnosti (lat. *buoni huomini del Popolo*) te ljudi koji bi svojom nepristranošću, objektivnošću, autoritetom i iskustvom trebali jamčiti pravilno rješavanje spora. Iz isprave se iščitava da oni svi zajedno čine komisiju za razgraničenje. Premda su s formalnoga gledišta pozicije svih procesnih sudionika zadane, iščitavajući ispravu nemoguće je u funkcionalnom smislu precizno razlučiti njihove procesne uloge pri poduzimanju pojedinih radnji (posebno pri izvođenju dokaza). Svi su oni dio te kompaktne komisije.¹¹ Stoga dijelom zbog deskriptivnosti i nepreciznosti tadašnjega pravnog izričaja (koji se ogleda i u toj ispravi), a dijelom i zbog toga što takvi „lokalni“ i prigodni (*ad hoc*) procesi nisu inzistirali na strogim procesnim razlikovanjima, nemoguće je rješavanje spora između Lovrana i Mošćenica sagledavati iz suvremene procesne perspektive čistih procesnih distinkcija, pa čak ni iz perspektive tada prevladavajućega rimsko-kanonskog procesa u kojemu su procesne pozicije bile oštro razdijeljene.¹²

U tom procesnom odnosu i nedostatnoj razlučenosti procesnih uloga na početku isprave, kao prvi procesni sudionik zabilježen je *il Sig[no]r Hilario de Benedetti, interueniente dell' Ill[ustrissi]mi Sig[no]ri Conti Flangini*. S današnjega bi gledišta bilo logično očekivati da se, nakon navođenja stranaka u sporu, naznače njihovi predstavnici ili pravni zastupnici. Međutim, u feudalnoj strukturi srednjeg i novoga vijeka kao zainteresirane osobe, pa gotovo kao stranke u procesu, osim dviju susjednih općina, nužno se i sasvim logično nameću i imatelji izravnoga vlasništva (lat. *dominium directum*) u njima.¹³ U tom kontekstu treba sagledavati procesnu ulogu i pravnu funkciju gospodina *Hilario de Benedetti* u razgraničenju između Lovrana i Mošćenica. Prema izričitom navodu u ispravi koji ga takvim kvalificira, on sudjeluje u sporu kao „intervenijent“ (umješač) za plemenitu gospodu grofove Flanginijeve. Kako je feudalčev interes nemoguće kvalificirati kao javnopravni ili privatnopravni,

11 Takve komisije od razvijenoga srednjeg vijeka poznate su i redovito prisutne u međuopćinskim razgraničenjima, ali i u sklopu unutaropćinskih sporenja različitih vrsta koji su bili važni za matičnu općinu. Za utvrđivanje granica po općinskoj komisiji prema odredbama *Mošćeničkog statuta* iz 1637. godine vidi: Milović, Đ., Mošćenički statut iz 1637. godine, Sarajevo, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 23, 1975, str. 124, 131-132.

12 Uzelac, A., Teret dokazivanja, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003, str. 48-51.

13 *Dominium directum* niža razina vlasništva od *dominium eminens*, ali učinkovitija, jer takav vlasnik drži zemljište i upravlja njime. Ono nužno ne podrazumijeva jurisdikciju (sudsku, fiskalnu, zakonodavnu) koju mu je dodijelio vladar. Izravni je vlasnik taj koji ima pravo prisile i provodi je prema obrađivačima. *Dominium directum* njegovog imatelja kvalificira kao feudalnoga gospodara. Taj oblik vlasništva podrazumijeva jurisdikciju, tj. javnopravnu vlast i nad zemljištima i nad podanicima. Mäkinen, V., Property Rights in the Late Medieval Discussion on Franciscan Poverty, *Recherches de théologie et philosophie médiévales*, vol. 3, Leuven, Peeters, 2001, str. 16-17. Vidi i: Reynolds, S., Before Eminent Domain: Toward a History of Expropriation of Land for the Common Good, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2010, 90; Milotić, I., Pravni aspekti uspostave habsburške vlasti u Istri 1374. godine, Pazin – Motovun, Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti, Zbornik radova s petoga Motovunskog kolokvija održanoga 17. studenog 2018. u Motovunu, 2019, str. 15-16.

nemoguće je i utvrditi kakav je interes on štiti (javni ili privatni). Kakav god da je bio, on je izravno bio povezan s obitelji Flanginijevih, što je izriječom i naznačeno u ispravi.

Da bi se shvatila Hilarijeva uključenost u spor i njegova kvalifikacija *interveniente* potrebno je najprije razjasniti položaj i ulogu grofova Flanginijevih. U historiografiji Istre riječ je o poznatoj i dobro dokumentiranoj mletačkoj obitelji koja je 26. travnja 1644. godine, dakle neposredno prije nastanka spora između Lovrana i Mošćenica, kupnjom kao *un pegno eufemistico perpetuo* za 350.000 forinti stekla izravno vlasništvo nad Pazinskom knežijom pritom priznavši habsburšku vrhovnu vlast i njihov *dominium eminens*.¹⁴ Habsburgovci su pod nerazjašnjenim okolnostima stekli vrhovno vlasništvo nad Lovranom (i Brsečom) još u prvoj polovici 15. stoljeća, što je ranije negoli su 1465. godine uspostavili vlast nad Liburnijom.¹⁵ S obzirom na sve rečeno, u vrijeme sastavljanja isprave o graničnom sporu koja je predmet ovoga rada Lovran je već dvije stotine godina priznavao vrhovnu habsburšku vlast, dok je od 1644. godine feudalnu vlast nad njime (izravno vlasništvo), kao i nad čitavom Pazinskom knežijom, imala obitelj Flanginijevih.¹⁶ Stoga, premda Flanginijevi formalno nisu bili stranka u ovome sporu, nego je to bila habsburška općina Lovran, Flanginijevi su kao izravni vlasnici (feudalni gospodari) Lovrana imali izraziti pravni interes vezano za razgraničenja Lovrana i Mošćenica. Te 1646. godine to nije bilo samo međuopćinsko razgraničenje, nego istovremeno i dalekosežnije razgraničenje između dvije teritorijalno-političke cjeline i interesne sfere jer su Mošćenice jurisdikcijski potpadale pod Rijeku.¹⁷

U sporu Lovrana i Mošćenica „intervenijent“ (umješač) Hilarije pokazuje se kao zaštitnik pravnih i svakih drugih interesa feudalnih gospodara Flanginijevih. On u sporu nije predstavnik ili pravni zastupnik stranke (tj. lovranske općine), i kao takav nije naznačen niti je to mogao biti. Može se i zaključiti da je Hilarije u tom sporu personifikacija feudalnih gospodara – Flanginijevih te da njegovo pribivanje sporu simbolično označava pribivanje Flanginijevih. Hilarije djeluje u ime i za račun Flanginijevih te su oni ti koji su pravi umješači, premda je u ispravi takvim naznačen Hilarije. U ispravi nema posebnih navoda o tome kako je „intervenijent“ djelovao, tj. što je konkretno poduzimao i kako se postavljao, što i nije bilo potrebno, jer je on bio dio spomenute kompaktne komisije. Kako navedenu komisiju treba sagledavati kao

14 De Franceschi, C., *Storia documentata dell a Contea di Pisino*, Trst, Atti e memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria, vol. 10-12, 1964, str. 109-110. O tome vidi: Bertoša, M., *Mletačke arhivske vijesti o buni seljaka u Pazinskoj grofoviji godine 1653.*, Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 18 1973, str. 153-154.

15 De Franceschi, C., op. cit., str. 402-403, prema Margetić, L., *Povijesno-pravni aspekti starog Lovrana*, Rijeka, *Liburnijske teme*, vol. 6, 1987, str. 56; Leideck, M., *Lannd Ze Ysterreich. Ustroj, teritorijalna nadležnost i unutarnje granice posjeda austrijske Istre od 1374. do 1797. godine*, *Mletačko-austrijska granica u Istri*, Pula, Arheološki muzej Istre, 2017, str. 140.

16 U upravnom sustavu Lovran (*Stadt Lauran*) bio je dio Kastavske gospoštije i tamošnjega kapetanata i kao takav je zabilježen na urbarijalnim propisima Pazinske knežije. Ibid., str. 149; Margetić, L., *Neobjavljeni rukopis Mošćeničkog zakona*, Zagreb, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, vol. 3, 1/1997, str. 101-102; Klen, D., *Urbar Pazinske grofovije (1498.)*, Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 14, 1970, str. 81-84.

17 Leideck, M., op. cit., str. 157.

nedjeljivu cjelinu, ne može se izvesti drukčiji zaključak negoli da je Hilarije štiteći interese Flanginijevih mogao predlagati, poduzimati i prisustvovati svim procesnim radnjama kao i ostali članovi te komisije (koji su, poput njega poimenično naznačeni). Kako je rečeno, Hilarije formalno (nominalno) nije bio stranka u sporu niti njihov predstavnik ili zastupnik, ali se njegov procesni položaj od njih ni po čemu nije razlikovao.

Sagledavajući okolnosti spora i bit Hilarijevog položaja te njegovu oznaku kao *interveniente*, razabire se pojmovno i institucijski precizno izgrađen pojam „intervenijenta“ (umješača). Ni po čemu se opisani Hilarijev položaj u svojoj biti, tj. konceptualno, ne razlikuje od intervenijenta u suvremenom parničnom procesnom pravu.¹⁸ Takva precizna, složena i duboko pravna konstrukcija zasigurno nije posljedica mjesnih lovranskih prilika ili izričaj običajnoga prava feudalne epohe. Naime, kada pravo koje je samoniklo u feudalno doba pribjegava složenijim pravnim konstrukcijama, to uvijek povlači i opsežnu te nepreciznu administrativno-funkcionalnu deskripciju u izričaju opterećenu suvišnostima i ponavljanjima. U ovoj ispravi umješač je naznačen jednom riječju, dakle kratko i precizno odgovarajućim *terminus technicus*, koji je očigledno latinske provenijencije, a ne rezultat mjesnih pravnih prilika.

Taj latinski pojam (lat. *interventio/interventor*) neznatno je zastupljen u hrvatskom srednjovjekovlju,¹⁹ a jednako stanje u širim europskim okvirima odražava i Du Cangeov „*Glossarium mediae et infimae latinitatis*“.²⁰ Međutim, pojam je razmjerno dobro poznat iz latinskoga jezika te rimskih pravnih i nepravničkih izvora u kojima označava utjecaj, umješavanje i aktivnost povezanu s davanjem osiguranja ili postizanjem sigurnosti.²¹ U rimskim pravnim izvorima susreće se u značenju pomaganja, potpore, ali i kao umješavanje suca u neku stvar na njegovu vlastitu inicijativu.²² *Interventor* je u privatnopravnom smislu osoba koja nije ugovorna strana (dakle ni vjerovnik ni dužnik), ali se u taj odnos umiješa kao davatelj jamstva (lat. *fideiussor*).²³ U nepravnom smislu to je treća osoba koja nadolazi ili dolazi u posjetu (posjetitelj)²⁴ ili svakako umješač, pa čak i medijator.²⁵ Posebno je važan navod rimskoga klasičnoga pravnika Gaja koji ga u sudskom procesu kvalificira zamjenikom za novoga tužitelja ili tuženika dokle ovaj sam ne preuzme svoju procesnu ulogu ili

18 Umješač je osoba koja se pridružuje jednoj od stranaka u sporu i kojoj interes da stranka kojoj se pridružila uspije u parnici. Triva, S. i Dika, M., Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2004, str. 451-457.

19 *Lexicon latinitatis mediae aevi Jugoslaviae*, vol. 1, Zagreb, JAZU, 1973, str. 605.

20 Du Cange, C. F. i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, éd. augm., Niort, L. Favre, 1883.-1887., t. 4, col. 398b-c.

21 Lewis, C. T. i Short, C., *A Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1879, *intervenio*; Berger, A., *Encyclopedic dictionary of Roman law*, Philadelphia, Transactions of The American Philosophical Society, vol. 43, 1968, str. 515.

22 Pomp., D.33.1.7.

23 Ulp., D.15.1.3.5.; Ulp., D.15.1.3.9.; Ulp., D.15.4.1.5.

24 Cicero, *De fato* 1,2.

25 Lampridius, *Historia Augusta – Commodus* 4; Cicero, *De partitione oratoria* 8, 30. Vidi i: Traianus, *Epistula ad Plinium* 10, 68.

vođenje parnice za trećega, tj. u njegovo ime.²⁶ Dakle, prema Gaju, to je treća osoba koja je uključena u sudski proces u cilju da na neki način štiti interese trećega.

Rimsko-kanonski proces ne poznaje umješača. Ne nalazi se u Durantisovu „Speculum iudiciale“ iz 1271. koji se sve do modernoga doba smatra *procesnom Biblijom*, ali ni u pridodanom katalogu pojmova u 4. knjizi. Ne spominju ga ni Litevski²⁷ ni Nörr²⁸ u svojim sustavnim prikazima rimsko-kanonskog procesa, a ni Uzelac u dijelu svoje knjige koji se odnosi na teret dokazivanja u rimsko-kanonskom procesu.²⁹

S obzirom na to da umješač (lat. *interveniente*) sigurno nije u ispravu koja je predmet ovoga rada preuzet iz rimsko-kanonskog procesa niti iz mjesnog običajnog prava lovransko-mošćeničke provenijencije, čini se da je jedini održivi zaključak njegovo preuzimanje povezati s rimskim pravom, ali vjerojatno ne izravno, nego posredstvom *ius commune* u 17. stoljeću. Tomu u prilog govori odgovarajući vremenski i teritorijalno-politički kontekst, naznake o rimskoj pravnoj tradiciji u novovjekovlju koja se baš u ovoj prostornoj odrednici u to doba pokazivala u izvansudskom rješavanju sporova,³⁰ zatim činjenica da ni pazinska ni riječka jurisdikcija nisu, za razliku od mletačkih ili crkvenih jurisdikcija toga vremena, odbacivale primjenu *ius commune* (dapače, njegovale su tu tradiciju). Za razliku od mletačkih općina koje se u pravnom izričaju nisu referirale na latinsko nazivlje i rimsku pravnu tradiciju, isprava koja je predmet ovoga rada, premda je pisana talijanskim, kada se govori o tehničkim pravnim pojmovima i izričajima sadržava čiste latinizme koji su talijanizirani. *Interveniente* je takav ogledan primjer.

4. BONI HOMINES U LOVRANSKO-MOŠĆENIČKOM RAZGRANIČENJU IZ PERSPEKTIVE OPĆIH PRAVNIH TRENDOVA U SREDNJOVJEKOVNOJ I NOVOVJEKOVNOJ EUROPI

U ispravi o razgraničenju između Lovrana i Mošćenica na dva se mjesta spominju *buoni huomini*. Već se *prima facie*, s obzirom na taj zapis, razabire da je riječ o izvorno latinskom pojmu koji je u prostornoj odrednici Lovrana i Mošćenica u određenoj (blagoj) mjeri izričajno talijaniziran. Nepravniku se ta sintagma može činiti obična i odrazom nepreciznog funkcionalno-administrativnog stila tadašnjeg jezika prava, ali i uporabe diplomatskih predložaka. Međutim, u kasno srednjovjekovnom i novovjekovnom pravu na Zapadu taj izričaj ima precizno i univerzalno značenje te je često dokumentiran gotovo isključivo u svezi s procesima rješavanja susjedskih

26 Gaius, *Institutiones* 3, 176; 4, 86-87; 4, 182.

27 Litewski, W., *Die römisch-kanonisches nach den älteren ordines iudicariii*, vol. I-II, Krakow, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego, 1999.

28 Nörr, K. W., *Romanisch Kanonisches Prozessrecht Erkenntnisverfahren Erster Instanz*, Berlin – Heidelberg, Springer, 2012.

29 Vidi bilj. 12.

30 Npr. Strohal, R., Nešto o pravnom životu hrvatskoga naroda u austrijskoj Istri u 16. i 17. vijeku, Zagreb, Mjesečnik Pravnika društva u Zagrebu, vol. 37, 2/1911, str. 780-783; Milotić, I., *Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje*, op. cit., 335-361.

sporova o granici.³¹

Boni homines u različitim se izričajnim inačicama pojavljuju u europskoj diplomaciji od ranog i razvijenoga srednjeg vijeka pa sve do duboko u novovjekovlje. Pojavljuju se u različitim pravnim situacijama i materijama, međutim, posebno specifično i učestalo dokumentirani su u sudskim i posebno izvansudskim (arbitražnim) procesima na prostoru od Britanije i Španjolske te Portugala, preko Francuske sve do Italije. Koncept *boni homines* izgrađen je po uzoru na rimske *boni viri*,³² a katkad se čak i u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj diplomaciji tako i nazivaju.³³ Njihovo spominjanje i prizivanje u sporovima pri njihovu izvansudskom rješavanju uvijek povlači oslanjanje na neke ugledne muškarce (lat. *boni viri*) u zajednici koje prati dobar glas, neporočnost, koji imaju odgovarajuće iskustvo i ničime okaljani ugled te čija aktivnost čvrsto počiva na dobroj vjeri i pravičnosti, objektivnosti i nepristranosti.

Za *boni homines* u srednjem vijeku, kada su oni uključeni u proces rješavanja spora, ističe se da najčešće nemaju ulogu adjudikatora u užem smislu (sudaca ili arbitara), ali da s njima zajedno zasjedaju i djeluju u sklopu komisije koja je uključena u rješavanje spora. Dakle, oni najčešće djeluju u izvansudskim procesima koji se u pravilu pojavljuju kao arbitraže. Na tome shvaćanju od ranoga srednjega vijeka naovamo oblikovana je ideja te potreba njihova sudjelovanja u procesima rješavanja sporova, posebno graničnih kada su se rješavali izvansudski.³⁴ Utoliko se njihovo svojstvo u procesima rješavanja spora razlikuje od rimskih *boni viri*,³⁵ koji su spor sami rješavali, tj. potonji su bili adjudikatori. Osim stranaka u sporu i njihovih zastupnika te *boni homines*, u procesima rješavanja spora često se u sklopu navedene komisije pojavljuju i treće osobe. One nemaju ulogu *boni homines* u konkretnom sporu nego je njihov procesni položaj i funkcija drukčija.³⁶ To bi u sporu između Lovrana i Mošćenica bili, primjerice, „intervenijent“ (umješač) Hilarije, općinski vijećnici jedne i druge strane i kancelar. Oni samo pribivaju rješavanju spora (lat. *adstantes*) i njihova uloga te radnje *stricto sensu* ograničene su samo na konkretan proces, za razliku od *boni homines* koji su prizvani radi svojih znanja, iskustava, uvida u sporno pitanje, njegova posebnog razumijevanja, ali neovisno o njegovu sadašnjemu rješavanju te ih k tome društvena zajednica poima kao neporočne, poštene, pravedne, objektivne i nepristrane. Dok je kod *adstantes* važan samo okvir procesa koji je u tijeku, za kvalifikaciju nekog kao *bonus homo* i njegovo uključivanje kao takvog u

31 Maurer, H., ‘Grenznachbarn’ und *boni homines*. Zur Bildung kommunikativer Gruppen im hohen Mittelalter, Vorträge und Forschungen: Mediaevalia Augiensia, Stuttgart, vol. 54, 2001, str. 101-123.

32 Milotić, I., Arbitral Resolution of Disputes by Good Man (*Bonus Vir*) in Roman Law and European Legal Tradition, Zagreb, Croatian Arbitration Yearbook, vol. 15, 2008, str. 169-189.

33 Nehlsen-von Stryk, K., Die *boni homines* des frühen Mittelalters, unter besonderer Berücksichtigung der fränkischen Quellen, Berlin, Duncker und Humblot, 1981, str. 308-309.

34 *ibid.*, str. 135-139.

35 Szabó, T., Zur Geschichte der *boni homines*, Siena, Uomini paesaggi storie. Studi di storia medievale per Giovanni Cherubini, vol. 1, 2012, str. 314-317; Welti, M., ‘VIR BONUS’/‘HOMO BONUS’/‘PREUDOME’: Kleine Geschichte dreier nahe verwandter Begriffe, Hamburg, Archiv für Begriffsgeschichte, vol. 38, 1995, str. 48-65.

36 Davies, W., *Boni homines* in Northern Iberia: A Particularity that raises some general questions, Oxford, Italy and Early Medieval Europe: Papers for Chris Wickham, 2018, str. 70-71.

spor važno je ono što je prethodilo procesu rješavanja spora. Pri tumačenju standarda ističe se da *boni homines* čak i tijekom trajanja procesa glede sporne stvari mogu poduzimati radnje koje se izravno i *stricto sensu* ne tiču tog spora.³⁷

U opisanu opću kvalifikaciju *boni homines*, koja se susreće u europskome srednjovjekovlju, u cijelosti se uklapaju *buoni huomini* iz lovransko-mošćeničkog razgraničenja iz 1646. godine. Na konkretnom primjeru razgraničenja jasno se prepoznaje izraziti utjecaj europskog *ius commune* toga vremena na mjesna pravna shvaćanja, tj. na uniformno razumijevanje standarda *boni homines* i u europskim i u mjesnim lovransko-mošćeničkim okvirima.

Postavlja se pitanje o funkciji te napose o procesnoj ulozi *boni homines* u razgraničenju između Lovrana i Mošćenica iz 1646. godine. Te muškarce treba okvalificirati kao ljude izvan spora, tj. može se reći s procesnoga gledišta jedine sudionike u toj komisiji koji su u pravom smislu od svega slobodni. Naime, u relevantnom se izvoru navodi da je za provedbu razgraničenja između Lovrana i Mošćenica utemeljen *ad hoc* sud. Taj se sud sastoji od stranaka, njihovih zastupnika – župana,³⁸ redovnih sudaca³⁹ i umješača. U tu skupinu treba pribrojiti i općinske vijećnike. Njihova poveznica i svojevrsni zajednički nazivnik je to što vezano za spor imaju izražen interes, tj. s obzirom na rezultat njegova rješavanja za sebe ili osobe koje zastupaju, predstavljaju ili štite njihove interese, očekuju neku imovinsku povoljnost ili negativnu posljedicu. *Buoni huomini*, za koje se dodatno ističe da su *del Popolo*, u tom sporu utjelovljuju bezinteresnu skupinu u pogledu spora i njegova rezultata. Oni se u cijelosti uklapaju u širu (europsku) sliku *boni homines* kao nekoga tko je izvan, tj. slobodan od spora. Njihova uloga u tome bila je garancijska. S obzirom na njihove osobne kvalitete i autoritet koji su im očito pridavale obje zajednice izabravši ih, a koje su same bile stranke u tom sporu, *boni homines* trebali su osigurati poštenost, pravednost, objektivnost i nepristranost postupanja i odlučivanja, a da ostvaruju utjecaj na to kako će izrjeka odluke glasiti, tj. u čiju će korist ona na kraju ići.

Stoga *boni homines* u razgraničenju Lovrana i Mošćenica nisu tek procesni subjekti, nego ponajprije pravni standard usmjeren na očuvanje objektivnosti suđenja koji je uvjetovan subjektivnim svojstvima svakoga *bonus homo*. U zaštitničkom svojstvu, da proces bude „fer“ smisao se njihove uključenosti u spor poistovjećuje s interesima naroda (lat. *del Popolo*). Oni su sami iznikli iz toga naroda (neovisno pripadaju li Lovranu ili Mošćenicama) i u narodu postoji prešutni sporazum o tim njihovim povoljnim svojstvima. Kao i u tadašnjoj Europi, a posebno u onoj na

37 *ibid.*, str. 70-71.

38 Župan se redovito spominje u pravnim propisima ovoga kraja, neovisno je li riječ o razgraničenju, sporenju općenito, sastavljanju zakona i statuta i sl. Vidi, primjerice, *Zakon kaštela Mošćenica* (1627.) 2v, 3v, 5v, 7v, 9v, 10r; *Statut Mošćeničana* (1483.) 5(3r), 7(4r), 12(6v).

39 U Mošćenicama, kao i, primjerice, u Boljuni, redovni sudac bio je *sudac od leta*. Na mandat od godinu dana birao ga je, tzv. mali komun, tj. svi isluženi župani i suci. Tako se redovni sudac svake godine birao iz redova uglednih muškaraca. Strohal, R., op. cit., str. 780-781. Međutim, to ujedno znači da taj *giudice ordinarij* nije imao nikakvih pravnih znanja, osim uvida u mjesno pravo običajne provenijencije. Takve osobe nisu mogle sastavljati ispravu koja je predmet ovoga rada niti u nju unositi pravnotehničke pojmove koji pripadaju tada univerzalnoj pravnoj tradiciji (lat. *ius commune*).

razmеди ranog i razvijenoga srednjeg vijeka, *boni homines* u lovransko-mošćeničkom razgraničenju nositelji su legitimne intervencije javnosti (tal. *del Popolo*) u spor. U njemu su oni svojevrsno predstavništvo stanovnika obje stranke čiji je temeljni zadatak zaštita javnih interesa. Prema tome, *in casu concreto* su ovlasti *boni homines* i područje te mogućnost njihova procesnog djelovanja uvelike širi od onih osoba koje su samo *adstantes*.⁴⁰

Vjerodostojnost takvog tumačenja potvrđuje i činjenica da se korištenje pojma i standarda *boni homines* najduže održalo u Italiji, dok je drugdje ono iščeznulo tijekom različitih etapa srednjega vijeka.⁴¹ Prema relevantnim autorima (Wickham, Davies, von Stryk i dr.) riječ je o pravnom standardu karakterističnom i raširenom u ranoj i razvijenoj etapi srednjeg vijeka (kada je i oblikovan i odgovarajuće izražen), ali koji je na području Italije dosta dugo nadživio spomenute povijesne epohe. Isprava koja je predmet ovoga rada odražava latinski duh koji je jezično talijaniziran. S obzirom na lokaciju Lovrana i Mošćenica (koje su smještene blizu sjeveroistočnog ruba Italije) i s obzirom na jezik, ali i uzevši u obzir vidljive utjecaje romanske pravne kulture koji su dopirali iz obližnje Italije zajedno s *ius commune*,⁴² korištenje tog duboko srednjovjekovnog standarda 1646. u ovom razgraničenju uklapa se u opći pravno-povijesni kontekst. Činjenica da je riječ o 1646. godini, tj. puka kronologija, ne znači da Lovran i Mošćenice te njihove pravne kulture i općedruštveni mikrouniverzumi svojom biti ne pripadaju upravo tim etapama srednjovjekovlja (u kojemu su *boni homines* izgrađeni i bili najrašireniji na Zapadu).

5. IZVANSUDSKO RJEŠAVANJE SPORA IZMEĐU DVIJU OPĆINA I JURISDIKCIJA

Rješavanje graničnoga spora između Lovrana i Mošćenica 1646. godine ne može se okvalificirati kao suđenje, pa time ni izjednačiti sa sudovanjem u unutaropćinskim sporovima, kakvi su primjerice, u toj prostornoj odrednici dobro poznati te znanstveno obrađeni na temelju mošćeničkih zakona i statuta. Razgraničenje između Lovrana i Mošćenica nije bilo tek međuopćinsko i stvar samo mjesnih odnosa, nego je imalo dalekosežnije posljedice jer se provodilo između dviju velikih feudalnih jurisdikcija i

40 Wickham, C., Public court practice: the eighth and twelfth centuries compared, Köln, Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung, 2007, str. 28.

41 Davies, W., op. cit., str. 71.

42 To je izravno posvjedočeno u kaznenim odredbama *Mošćeničkog statuta* iz 1637. godine. Ako je riječ o suđenju u velikim kaznenim stvarima i slučajevima (*uà uellikeh suarah i caseh*), osim redovnog suđenja u vijeću koje se sastoji od kapetana, dva suca i deset starješina, dopušta se prizivanje *giednoga naucenoga Doctura* (list 22 i 24; vidi: Milović, Đ., op. cit., str. 134, 136). Taj je *Doctur* sveučilišno školovani *doctor iuris*, jedini obrazovani pravnik koji se spominje u Statutu. Spominjanje školovanih pravnika (od lat. *doctores*) označava prizivanje pravnika profesionalaca koji su u to vrijeme bili školovani najčešće na nekom sveučilištu u sjevernoj Italiji. Posredstvom tih pravnika, koji su školovani u duhu rimskog i rimsko-kanonskog prava, prodiralo je *ius commune* na ovo područje. Znakovito je da se prisustvo takvih pravnika spominje upravo u prostornoj odrednici u kojoj više diplomatskih izvora (koji se obrađuju u ovom radu) dokumentira institute, pojmove i izričaje pripadne rimskoj i rimsko-kanonskoj tradiciji.

interesnih sfera – pazinske i riječke. U literaturi je baš na primjeru Istre i *Tridentiskog pravorijeka* iz 1535. godine (koji dokumentira austrijsko-mletačko razgraničenje) zamijećeno da je riječ o rješavanju sporova između dviju teritorijalno-političkih tvorevina, faktički nije moguće rješavanje takvoga spora podvrgnuti sudskoj jurisdikciji jedne od njih, ili nepostojećoj ili kakvoj višoj jurisdikciji neke treće takve cjeline. Pretpostavka koliko-toliko učinkovitoga rješavanja takvog spora je da stranke postignu sporazum o arbitražnom rješavanju te da se podvrgnu takvome sporazumu uz određivanje mjerodavnoga prava za to.⁴³ Osim sudbene jurisdikcije, kao dodatni izazov u tim situacijama nameće se pitanje o osnovici odlučivanja, tj. koje će se pravo uzeti u obzir kao mjerodavno i hoće li se te koliko u obzir uzimati faktično stanje (posjedovanje). Zbog svega navedenoga isključiva primjena shvaćanja jednog (pazinskog/lovranskog) ili drugoga (riječkog/mošćeničkog) prava zasigurno nije dolazila u obzir.⁴⁴

Složeni i divergentan sastav komisije koja rješava spor između Lovrana i Mošćenica, zatim izostanak općinskih sudaca koji u sporu djeluju u sklopu redovne nadležnosti svoje matične općine, a s druge strane uključenost dvojice općinskih sudaca (svaki iz jedne) u navedenu širu komisiju, u kojoj ne djeluju kao suci u tom sporu nego samo kao članovi komisije, navodi na zaključak da ova isprava ne dokumentira sudski proces. Stoga naznaka sudaca (*giudice ordinarij*) ne smije čitatelja navesti na pogrešan zaključak da oni djeluju kao takvi te u sklopu svoje redovne nadležnosti u navedenoj komisiji ili da bi ovdje mogla biti riječ o sudskom procesu koji se odvija prema mjesnim procesnim pravilima. Situacija je upravo suprotna.

U toj se komisiji jasno razabire i duplicitet uloga (primjerice, dvojica župana, dvojica sudaca, jedna skupina *boni homines* bez navoda odakle (sigurno iz Lovrana),⁴⁵ pa *boni homines* iz Mošćenica, izrijeком navedeno odakle, zatim vijećnici s jedne i druge strane).

Nemogućnost sudskog rješavanja tog spora, divergentnost komisije te duplicitet procesnih uloga koje su jednako raspodijeljene s obzirom na dvije stranke u sporu naznačuje da je ovo rješavanje spora posljedica prethodnog dogovora dviju stranaka. Dogovor o potrebi rješavanja spora vjerojatno je postignut nakon fizičkoga sukoba koji je na granici u uvali Cesara izbio u prosincu 1645. godine.⁴⁶ Takvom shvaćanju

43 Milotić, I., *Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje*, op. cit., str. 341.

44 loc. cit.

45 *Et auanti honorandi Suppano Bernaba Franul, Giudice Michaela Villanich Ordinarij, et altri honorandi Conseglieri, et alquanti buoni huomini del Popolo. Come et honorando Suppano Gregorio Mognia, et Giudice Bartolomio Negouitich Ordinarij Sig[no]r Francesco Negouetich loro Canciliere con altri loro honorandi Conseglieri ...*

Dakle, ... iz lovranske općine to su župan Bernaba Franjul i sudac Mihael Vilanić, a iz mošćeničke župan Gergur Monja, sudac Bartolomej Negovetić i kancelar Frančesko Negovetić. Prijevod prema: Eterović, I. i Doričić, R., op. cit., str. 30.

46 Ne treba isključiti ni to da je za to rješavanje spora važnu ulogu imala činjenica da je do fizičkoga sukoba na granici došlo u Došašću, tj. u predbožićno vrijeme. Vrijeme oko Božića (od Došašća do Bogojavljenja) vrijeme je pomirbe i izravnavanja računa za proteklu godinu kako bi se u novu moglo krenuti čisto i bez opterećenja. Moguće je da je brzini rješavanja toga spora, učinkovitosti i tomu da je odluka postignuta suglasjem pogodovalo upravo ovo specifično vrijeme u godini i vjerske silnice za pomirenje koje tada najviše dolaze do izražaja.

spora doprinosi i to što u njemu nema uobičajene procesne raspodjele uloga na tužitelja i tuženika, nego to da se u procesu razgraničenja prvotno vodi računa o interesima stranaka i njihovih stanovnika. Dodatno tome dojamu doprinosi i to što prije nastanka naznačenoga spora nije moglo biti institucionalizirano sudište za te vrste (međujurisdikcijskih) sporova, nego da je taj sud, koji dokumentira isprava, utemeljen *ad hoc* prethodnim sporazumom stranaka u sporu te *una causa*, samo za rješavanje tog konkretnoga graničnog spora.

Izostanak institucionalizacije suda iz 1646. godine, tj. činjenicu da je on prestao postojati čim je razgraničenje utvrđeno (lat. *functus officio*),⁴⁷ ukazuje jedan drugi kasniji spor koji se rješavao baš na tom mjestu, u uvali Cesara. Od 7. kolovoza 1742. godine potječe diplomatsko svjedočanstvo o sporu između Lovrana i Mošćenica (tj. jurisdikcijski između Pazinske knežije i Kastavske gospoštije), o utvrđivanju ribolovnih prava na graničnom području između dviju općina u uvali Cesara, u kojemu je utvrđeno da će stranke ubuduće po načelu par-nepar koristiti se uvalom Cesara sa svim njezinim prihodima i pravom ribolova na godinu dana.⁴⁸ Premda je spor iz 1742. dosta sličan, pa čak i analogan onomu iz 1646. (isto mjesto, stranke, sporno pitanje i dr.), u pogledu identiteta suda i procesa u kojemu se spor rješavao to su dvije sasvim različite pojavnosti među kojima nema ni najmanje poveznice.

Uzevši sve u obzir može se ustvrditi da je u ispravi o razgraničenju između Lovrana i Mošćenica iz 1646. godine dokumentirana arbitraža koja, s obzirom na dataciju pripada srednjovjekovnom/novovjekovnom svijetu, ali umnogome (konceptualno, terminološki i izričajno) slijedi model rimskoga prava. Rješavanje lovransko-mošćeničkog spora moglo se temeljiti samo na sporazumu (koji se i u srednjem te novom vijeku označava pojmom *compromissum*), a duplicitet i jednolikost raspodjele procesnih uloga podudarna je s prevladavajućim shvaćanjima u arbitraži rimskoga ranog i srednjeg klasičnog prava. S obzirom na njih, svaka strana u sporu pri sporazumijevanju o arbitraži bira svojeg arbitra (= suca), što se dosljedno primijenilo i na ovom primjeru jer Lovran i Mošćenice biraju svaki svoje *adstantes* i *boni homines*. Među *adstantes* Lovran i Mošćenice imenuju svaki svojega župana, a uz njega i po jednog vlastitog općinskog suca (lat. *giudice ordinarij*). Takva konstelacija procesnih odnosa među dvjema strankama podrazumijevala je da se spor mora riješiti suglasnošću svih sudionika, tj. da ne može među njima biti razmimoilaženja. Kako dvostranačje odražava i konceptualnu dvojakost procesnih uloga, različita shvaćanja o načinu rješavanja spora nisu bila održiva. Ako se o nekom rješenju nisu mogli usuglasiti, bilo je potrebno pribjeći nekom drugom rješenju ili načinu rješavanja spora. Rimsko je pravo to prevladalo tek u kasno klasično doba kada je kazuistika inzistirala da subjekti koje su izabrale stranke u sporu (arbitri) među sobom izaberu treću osobu koja će se u njihova slučaju neslaganja svojim shvaćanjem riješiti spor.⁴⁹

47 Te okolnosti postanja i prestanka arbitražnog suda i danas su izrazito obilježje neinstitucionalnih arbitražnih sudova. O tome, u: Triva, S. i Dika, M., op. cit., str. 857-858.

48 Munić, D., Dokument, op. cit., str. 140-141; Munić, D., Utvrđivanje, op. cit., str. 64.

49 *Principaliter tamen quaeramus, si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos praeter debeat sententiam dicere, quia res fere sine exitu futura est propter naturalem hominum ad dissentendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia et si dissentiant, invenitur pars maior, cuius*

Unatoč prilagodbi i donekle promjeni njihove uloge, *boni homines* (= *buoni huomini*) iz lovransko-mošćeničkog razgraničenja na razini osnovnog koncepta i njihove funkcije odgovaraju rimskim *boni viri*, tj. *arbitri boni viri*. U rimskom pravu *boni viri* kao arbitri rješavaju spor držeći se *bona fides* i pravičnosti kao ultimativnih kriterija. U konkretnom razgraničenju *buoni huomini* dio su komisije koja odlučuje u graničnom sporu, međutim, za razliku od drugih članova te komisije (*adstantes*), oni u tome nastupaju bezinteresno, objektivno i nepristrano te osiguravaju da je čitav proces pravičan te da se uzme u obzir šira slika, tj. sve odlučne pravne i nepravne čimbenike te činjenice, neovisno jesu li izravno povezani sa sporom ili samo neizravno (tradicijski pravni režim, pripadnost područja, posjedovanje, ograničenost prirodnih izvora, postupci razgraničenja, stariji pravorijeci o razgraničenju, pravičnost i dr.).

Ako se rješavanje spora između Lovrana i Mošćenica 1646. godine shvati kao arbitraža, ono se i sadržajno i vremenski te s obzirom na svoju funkciju *in casu concreto* u cijelosti uklapa u poimanje uloge arbitraže u europskom ranom novom vijeku. Posebno se to odnosi na okolnosti kada razgraničenje između dviju ili više teritorijalno-političkih cjelina nije bilo utvrđeno ili to nije bilo precizno provedeno, kao u slučaju Pazinske knežije u cjelini, tj. manjih gospoštija i općina koje je ona jurisdikcijski obuhvaćala. U tim je prilikama arbitraža u novovjekovlju bila rašireno pravno sredstvo za izbjegavanje ratnih sukoba te mehanizam za uspostavu ili očuvanje mira među strankama (različitim teritorijalno-političkim tvorevinama) u sporu.⁵⁰

Dotadno se mogu kontekstualno utvrditi još dva čimbenika koji upućuju da je konkretno riječ o arbitraži. Granični se spor rješava u diobenoj parnici čija je bit određivanje granične linije i pripisivanje pripadajućeg teritorija sa svake strane granice pojedinoj općini. Od rimskoga prava diobene parnice (lat. *iudicia divisoria*) gotovo su beziznimno rješavali arbitri u arbitraži, a ne suci u sklopu redovne sudske jurisdikcije.⁵¹ Ta (rimska) tradicija održala se u srednjem i novom vijeku, posebno ondje gdje je znatno dopiralo *ius commune*. Lovransko-mošćeničko područje, za razliku od, primjerice, mletačkoga na zapadu (u Istri), njegovalo je tradiciju rimskoga prava u sklopu *ius*

---

arbitrio stabitur. Sed usitatum est etiam in duos compromitti, et debet praetor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. U prijevodu: Ponajprije, ipak, postavljamo sljedeće pitanje. Ako su *compromissum* određena dva arbitra, može li ih pretor prisiliti na donošenje pravorijeka, jer može se dogoditi da se stvar nikad ne razriješi poznajući urođenu sklonost ljudi da se razilaze u mišljenjima. *Compromissum* će biti valjan ako je naveden neparan broj [arbitara], ne stoga jer je lako postići da se svi usuglase, nego jer i ako dođe i do razilaženja u mišljenjima, donijet će se odluka koju zastupa većina. Uvrježilo se u *compromissum* odrediti dvojicu arbitara, i tada treba pretor prisiliti arbitre da, u slučaju da im se mišljenja glade odluke razilaze, izaberu određenu treću osobu, čiji će se autoritet poštovati. Ulp., D.4.8.17.6.

50 Kampmann, C., *Arbiter und Friedensstiftung: Die Auseinandersetzung um den politischen Schiedsrichter im Europa der Frühen Neuzeit*, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 2001, str. 14-15, 30-31; Ziegler, K.-H., *The influence of medieval Roman law on peace treaties, Cambridge, Peace Treaties and International Law in European History From the Late Middle Ages to World War One*, 2004, str. 147-161, posebno 151-152, ali i cjeloviti rad 147-161.

51 Npr. Roebuck, D. i De Loynes de Fumichon, B., *Roman Arbitration*, Oxford, Holo Books, 2004, str. 80-81; Romac, A., *Zakonik dvanaest ploča*, Zagreb, Latina et Graeca, 1994, str. 133, 135; Berger, A., op. cit., str. 343.

commune koje je ovamo snažno dopiralo. Daljnji čimbenik koji pridonosi tom našem uvjerenju, a povezan je s prethodnom tvrdnjom, jest to što je u bilježničkom gradivu koje se odnosi na Mošćenice dokumentirano arbitražno rješavanje graničnih sporova (lat. *diferenca*) među privatnicima uz korištenje procesnih (arbitražnih) koncepata, pojmova i izričaja očigledno preuzetih iz rimskoga prava. Mošćenički notar, pop Petar Lazarić, 11. listopada 1621. godine (dakle, otprilike istodobno kada je riješen lovransko-mošćenički spor) dokumentirao je *sentenciju* izrečenu u Mošćenicama koju je donio *albitar*, a kojom je riješen spor o *diferenciji* između nasljednika Jure Lazarića i Martina Mohovića. Ne želeći dublje ulaziti u tu arbitražu, ovdje se ističe da i zapis o njoj sadržava iznimno precizne i tehničke procesne termine i izričaje koji su pohrvaćeni latinizmi, i koji pripadaju arbitraži (*sentencija, albitri, diferenca, parti*). Zabilježena su i specifična procesna pravila o izvođenju dokaza (iskaz svjedoka) te drugi pravni instituti (*tištament, dota* i dr.). Svi pripadaju rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji srednjega i novoga vijeka, a važni su posredno i za kvalifikaciju i kontekstualizaciju spora koji je predmet ovoga rada.⁵²

6. IZVOĐENJE DOKAZA SASLUŠANJEM SVJEDOKA

U graničnim sporovima u relevantnom razdoblju gotovo isključivo se kao dokazna sredstva koriste iskazi svjedoka, isprave, karte i očevid. Iskazi svjedoka izrazito prevladavaju, dok je u sporovima poput ovog između Lovrana i Mošćenica (kada se rješava na spornome mjestu) očevid bespredmetan. Prevladavanje svjedoka treba tumačiti u kontekstu prevladavanja usmeno izgovorene riječi (lat. *viva vox*), tj. s obzirom na to da je zapisivanje općenito, a posebno sastavljanje isprava i karata u tom vremenu rijetko i nedostupno. Takva je situacija i u razgraničenju koje je predmet ovoga rada.

Pri iščitavanju ove isprave pozornost autora ovih redaka posebno je privukao navod u svezi sa saslušanjem svjedoka imenom *Gregorio* koji glasi kako slijedi: *Doie in nomi[na]ta Cessara essendo in tal tempo cittato detto Gregorio indotto, monito, esaminato, giurato, et prudentem[en]te interrogato...*⁵³ Riječ je o preciznom i strogo tehničkom izričaju koji je preuzet iz sudskoga procesa, ali ne takvoga koji bi se u mjesnim prilikama ravnao prema običajnim pravnim shvaćanjima i funkcionirao prigodno. Svaki od spomenutih pojmova (tal. *cittato, indotto, monito, esaminato, giurato, interrogato*) pravnotehnički ima točno određeno i uvriježeno (univerzalno) značenje u europskim okvirima te se u ovoj formulaciji pojavljuje u odgovarajućem logičnom slijedu poduzimanja radnji kojim se osigurava svjedokova prisutnost i iskazivanje. Riječ je o *prima facie* pretjerano preciznim i tehničkim pojmovima da bi oni mogli izniknuti u mjesnim lovransko-mošćeničkim, pa čak i u regionalnim feudalnim okvirima. Dodatno tomu pridonosi izostanak i najmanje deskriptivnosti u tom izričaju s kojom je uvijek neizostavno povezana i izrazita nepreciznost.

Taj je izričaj nužno morao biti preuzet iz nekoga procesnog diplomatskog

52 Transkripcija bilježničkoga zapisa priređena je u: Strohal, R., op. cit., str. 782-783.

53 U prijevodu: *Gdje je, u navedenoj Cesari, pozvani Gergur doveden, upozoren, ispitan, zaprisegnut i primjereno ispitan...*

predložka koji se otprilike u to vrijeme koristio u rimsko-kanonskom procesu. Taj se predložak vjerojatno kao "špranca" koristio na ovom prostoru pod Učkom i tako je mogao dospjeti u konkretni diplomatski izvor. Naime, navedeni izričaj u svemu odstupa ne samo od običajnoga feudalnog prava lokalne provenijencije i njemu svojstvenog (pa čak, može se reći, i prirođenog) deskriptivnog (a time i nepreciznog) izričaja, nego je i antiteza svakom procesnom postupanju koje je bilo prigodno i oblikovano na *ad hoc* temelju. Zbog svega rečenog citirani izričaj odražava vlastito podrijetlo u procesu koji je izgrađen i institucionaliziran, ali i univerzalan te s kojim je ovaj kraj u nekim nepoznatim okolnostima došao u doticaj.⁵⁴ Potvrda za to shvaćanje u relevantnom vremenu nalazi se u jedinoj poznatoj kodifikaciji prava na istočnoj jadranskoj obali koja potječe iz teritorijalno-političke cjeline u kojoj je vrhovnu civilnu vlast (lat. *plenum ius*) stoljećima, u kontinuitetu te isključivo imala Crkva personificirana mjesnim ordinarijem. Riječ je o Vrsarskoj grofoviji, gdje je porečki biskup od kasne antike do 1778. godine neprestano primjenjivao kanonska pravila kao osnovicu civilnoga općinskog uređenja, a ona su očuvana u pravnoj zbirci iz 1609. i jednom prijepisu iz 1768. godine. U vrsarskim statutarnim propisima, koji zbog navedenih razloga svi pripadaju rimsko-kanonskom pravu i koji su većinom sastavljeni na jeziku kojim je pisana isprava o lovransko-mošćeničkom razgraničenju, očuvane su brojne procesne i bilježničke odredbe koje su povezane s njim. U potonjim se odredbama razabire i skupina onih koji se odnose na pozivanje svjedoka, osiguravanje njegove prisutnosti, izvođenje dokaza svjedočenjem i vrednovanje iskaza.⁵⁵ Pojmovno i kontekstualno te tehničkim izričajem one su slične, a često i jednake citiranom izričaju s lovransko-mošćeničkoga razgraničenja.

Ipak, isprava o lovransko-mošćeničkom razgraničenju ne bilježi *in casu concreto* cjeloviti rimsko-kanonski proces niti ikakvo drugo sudsko (institucionalizirano) rješavanje spora. Baš suprotno, ona dokumentira izvansudski (arbitražni) i prigodni način rješavanja graničnoga spora koji je *una causa* osnovan sporazumom između Lovrana i Mošćenica. Međutim, u takav izvansudski i prigodni proces u određenoj se mjeri uključuju pojmovi, izričaji, koncepti i instituti koji pripadaju univerzalnoj pravnoj tradiciji (lat. *ius commune*), a koja bitno počiva na rimskom pravu. Citirani izričaj glede svjedoka preuzet je iz te tradicije (i institucionaliziranog konteksta) kako bi u konkretnom lovransko-mošćeničkom sporu oponašao formalnost sudskoga procesa. To nije učinjeno tek *pro forma*, nego ima svoju duboku svrhovitost. Koristi se za opis pozivanja svjedoka pred komisiju i njegovo ispitivanje. Ako se zna da je iskaz svjedoka i *in casu concreto* bio temeljno te jedino dostupno dokazno sredstvo, jasno je da je komisiji bilo iznimno važno izvođenje toga dokaza provesti pravilno. Jednaku i duboko svrhovitu ulogu imala su precizno razrađena procesna pravila o pribavljanju

54 Za institucionalizaciju upućuje se na: Uzelac, A., op. cit., str. 46-49.

55 Milotić, I., Uredbe i naredbe za obdržavanje u Kaštelu Vrsar i njegovu kotaru, Vrsar, Turistička zajednica Općine Vrsar, 2017, str. 292 (naknade za pozivanje na sud – *citare*), 516-519 (građanski postupovnik koji sadržava najveći broj relevantnih pojmova, pravila i pristupa ispitivanju svjedoka). Arhivski izvornik: *Statuti et ordini da osservarsi nel Castello d'Orsera e Contado ordinati dall'Illustrissimo e Reverendissimo Vescovo di Parenzo Conte e Signor di detto Luoco Monsignor Leonardo Tritonio L'anno MDCVIII (1609)*. Biskupijski arhiv u Poreču, Zbirka statuta, statut Vrsara, 1609. (prijepis iz 1768. godine).

iskaza svjedoka u rimsko-kanonskom procesu.⁵⁶

7. ZAKLJUČAK

Sadržaj isprave o razgraničenju između Lovrana i Mošćenica iz 1646. godine umnogome je podudaran sa sadržajem drugih takvih isprava. Ipak, kako ono prelazi okvire odnosa dviju općina, jer je to istodobno i razgraničenje između dviju teritorijalno-političkih i interesnih cjelina te njihovih feudalnih gospodara (izravnih vlasnika), situacija je ovdje *a priori* složenija. Za temu ovoga rada važno je da za provedbu opisanog razgraničenja nije postojao stvarno nadležan ili institucionalizirani sud koji bi priznavale obje stranke u sporu, kao što bi mogao biti slučaj s međuopćinskim razgraničenjima unutar iste teritorijalno-političke cjeline. To je iznimno snažna naznaka da je razgraničenje Lovrana i Mošćenica provedeno arbitražno, a ne sudski. To dodatno potvrđuje podatak da *giudici ordinarij* koje bilježi isprava u razgraničenju uopće ne djeluju u tom svojstvu nego su ih stranke u sporu, zbog toga jer su u matičnoj općini suci, prizvale da su s njezine strane dio komisije koja rješava spor. K tome, spor između Lovrana i Mošćenica iz 1742. godine o razgraničenju na tom istom području pokazuje da je i u tom slučaju sud bio utemeljen *ad hoc* te da nikakva stalna nadležnost ili institucionalizacija nije postojala, primjerice takva koja bi imala kontinuitet iz 1646. godine.

Pojmovi i instituti koji su obrađeni u ovome radu u jezičnom su smislu jasno izvorno latinske provenijencije. U ovoj su ispravi oni tek talijanizirani. Institucijski oni zasigurno nisu samonikli izričaj partikularnog (mjesnog) feudalnog poretka na prostoru Lovran – Mošćenice. Riječ je o suviše preciznim pojmovima, izričajima i institutima koji na univerzalnoj (europskoj) razini imaju precizno značenje i koji su izraženi tehnički (tj. kao *terminus technicus*). Njihovu primjenu, uz određene prilagodbe, može se dijelom pratiti od rimskoga prava, a dijelom od stvaranja rimsko-kanonskog procesa (koji opet čvrsto počiva na rimskoj tradiciji). Čitatelja ne smije zbuniti to što se *interveniente, buoni huomini* i tehnički izričaji povezani s davanjem iskaza svjedoka nalaze amalgamirani s nesrodnim pravnim sadržajem (koji je deskriptivan, razmjerno neprecizan i tipično feudalni) kakav se prepoznatljivo tijekom srednjeg i novog vijeka pojavljuje u aktima o razgraničenju (razvođenju). Smjerovi recepcije rimskoga prava najčešće su bili upravo takvi, tj. da se od univerzalne tradicije prihvaćaju samo neke figure, ključni koncepti i pojmovi te instituti. Oni se zatim prenose u diplomatske predloške srednjovjekovne provenijencije koji su u relevantno vrijeme bili u upotrebi na određenom prostoru, što sve zajedno tvori spoj rimskog i feudalnog elementa o kakvome se čita iz ove isprave.

Kao snažan argument da je ovdje na razini osnovnog koncepta riječ o arbitraži koja se konceptualno oslanja na arbitražu rimskoga prava ističe se opći pravni

56 Npr. Brundage, J. A., *The medieval origins of the legal profession. Canonists, Civilians, and Courts*, Chicago – London, University of Chicago Press, 2008, str. 158-160. To je materija koja se u studiju prava proučavala od samih početaka sveučilišta u Italiji. Vidi: Ascheri, M., *The Laws of Late Medieval Italy (1000–1500). Foundations for a European Legal System*, Leiden – Boston, Brill, 2013, str. 131; Brasington, B. C., *Order in the Court: Medieval Procedural Treatises in Translation*, Leiden – Boston, Brill, 2016, str. 245-248.

kontekst u razmatranom vremenu. U ovom je radu razložen osvrt na arbitražu u Mošćenicama iz 1621. godine koja bilježi tipično rimske arbitražne institute, ali i njihove pripadajuće latinske nazive u pohrvaćenju inačici (*albitri, sentencija, parti* i dr.). Taj izvor posvjedočuje da se arbitraža po čistom rimskom modelu primjenjivala na ovome prostoru otprilike u vrijeme nastanka lovransko-mošćeničkog razgraničenja 1646. godine.

Dotadna potvrda snažnog utjecaja univerzalne (rimske) tradicije ogleda se i u spomenu *doctura* u *Mošćeničkom statutu* iz 1637. godine, koji se prizivaju u stvarima najvećega kaznenopravnog značenja. Njihovo spominjanje ne može se drukčije tumačiti negoli kao prizivanje pravnika školovanih na sveučilištu (vjerojatno nekom sjevernotalijanskom), a koji su mogli studirati samo rimsko i kanonsko pravo te sa sobom donositi odjeke univerzalne (rimske) tradicije i time u lokalnim uvjetima davati podstrek recepciji rimskoga prava.

Oba potonje spomenuta izvora vremenski su bliski lovransko-mošćeničkom razgraničenju iz 1646. godine, a konceptualno su podudarni s njime jer u određenom dijelu svojega sadržaja čvrsto počivaju na rimskoj tradiciji.

Pretjerano bi bilo zaključiti da je lovransko-mošćeničko razgraničenje iz 1646. godine bila rimska arbitraža. Ipak, s obzirom na sve rečeno, održivo je naznačiti da se taj proces u nekim svojim dijelovima, kako bi bio funkcionalan i postigao svrhu, oslonio na prokušane pojmove i institute iz univerzalne (rimske) tradicije koji pripadaju izvansudskom (arbitražnom) rješavanju sporova. To nije učinjeno u cijelosti onako kako su to činili Rimljani, nego uz određene prilagodbe (primjerice, *buoni huomini*), ali ipak na razini temeljnoga koncepta oslanjajući se na rimsku ideju.

LITERATURA

1. Berger, Adolf, *Encyclopedic dictionary of Roman law*, Philadelphia, *Transactions of The American Philosophical Society*, vol. 43, 1968.
2. Bertoša, Miroslav, Mletačke arhivske vijesti o buni seljaka u Pazinskoj grofoviji godine 1653, Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 18, 1973, str. 153-160.
3. Bertoša, Miroslav, Nemirne granice knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke pokrajine Istre i Istarske knežije), Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 26, 1983, str. 9-79.
4. Bertoša, Slaven, Bradara, Tatjana i Kuzmanović, Nenad, Kunfini i zlamenja – oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba, *Histria archaeologica*, vol. 40, 2009, str. 115-146.
5. Bratulić, Josip, *Istarski razvod*, Pula, Libar od grozda, 1989.
6. Bratulić, Josip, *Istarski razvod: Studija i tekst*, Pula, Čakavski sabor, 1978.
7. Davies, Wendy, „Boni homines in Northern Iberia: A Particularity that raises some general questions. Oxford, Italy and Early Medieval Europe: Papers for Chris Wickham, 2018, str. 60-72.
8. De Franceschi, Camillo, *Storia documentata della Contea di Pisino*, Trst, *Atti e memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria*, vol 10-12, 1964.
9. Du Cange, Charles du Fresne i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, éd. augm., Niort, L. Favre, 1883.-1887.
10. Eterović, Ivana i Doričić, Robert, O jednome graničnom sporu Lovrana i Mošćenica iz 17. stoljeća, Lovran, *Zbornik Lovranščine*, vol. 5, 1/2018, str. 21-50.

11. *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
12. Kampmann, Christoph, *Arbiter und Friedensstiftung: Die Auseinandersetzung um den politischen Schiedsrichter im Europa der Frühen Neuzeit*, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 2001.
13. Klen, Danilo, *Urbar Pazinske grofovije (1498.)*, Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 14, 1970, str. 51-159.
14. Leideck, Markus, *Lannd Ze Ysterreich. Ustroj, teritorijalna nadležnost i unutarnje granice posjeda austrijske Istre od 1374. do 1797. godine*, *Mletačko-austrijska granica u Istri*, Pula, Arheološki muzej Istre, 2017.
15. Lewis, Charlton T. i Short, Charles, *A Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1879.
16. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, vol. 1, Zagreb: JAZU, 1973.
17. Litewski, Wieslaw, *Die römisch-kanonisches nach den älteren ordines iudiciarii*, vol I-II. Krakow, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
18. Mäkinen, Virpi, *Property Rights in the Late Medieval Discussion on Franciscan Poverty*, *Recherches de théologie et philosophie médiévales*, vol. 3, Leuven, Peeters, 2001.
19. Margetić, Lujo, *Neobjavljeni rukopis Mošćeničkog zakona*, Zagreb, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, vol. 3, 1/1997, str. 99-113.
20. Margetić, Lujo, *Povijesno-pravni aspekti starog Lovrana*, Rijeka, *Liburnijske teme*, vol. 6, 1987, 53-57.
21. Margetić, Lujo, *Mošćenički zakoni i statuti*, Rijeka: Adamić – Zavod za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci, 2006.
22. Maurer, Helmut, *‘Grenznachbarn’ und boni homines. Zur Bildung kommunikativer Gruppen im hohen Mittelalter*, Stuttgart, *Vorträge und Forschungen: Mediaevalia Augiensia*, vol. 54, 2001, str. 101-123.
23. Milotić, Ivan, *Arbitral Resolution of Disputes by Good Man (Bonus Vir) in Roman Law and European Legal Tradition*, Zagreb, *Croatian Arbitration Yearbook*, vol. 15, 2008, str. 169-189.
24. Milotić, Ivan, *Aspetti giuridici della linea di demarcazione austro-veneziana in Istria e sua soluzione arbitrale con le sentenze tridentine*, Rovinj, *Atti – Centro di ricerche storiche*, vol. 45, 2015, str. 111-145.
25. Milotić, Ivan, *Pravni aspekti uspostave habsburške vlasti u Istri 1374. godine*, Pazin – Motovun, *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti*, *Zbornik radova s petoga Motovunskog kolokvija održanoga 17. studenog 2018. u Motovunu*, 2019., str. 1-26.
26. Milotić, Ivan, *Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje*, Pula, *Mletačko-austrijska granica u Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria*, 2017, str. 335-361.
27. Milotić, Ivan, *Uredbe i naredbe za održavanje u Kaštelu Vrsar i njegovu kotaru*, Vrsar, *Turistička zajednica Općine Vrsar*, 2017.
28. Milović, Đorđe, *Mošćenički statut iz 1637. godine*, Sarajevo, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, vol. 23, 1975, str. 113-140.
29. Munić, Darinko, *Dokument o utvrđivanju prava ribolova i svjedočanstva o lovu između Kastavske gospositosti i Pazinske kapetanije*, Rijeka – Pazin, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 27, 1985, str. 137-145.
30. Munić, Darinko, *Utvrđivanje prava ribolova između Mošćenica i Lovrana 1742. godine*, Rijeka, *Liburnijske teme*, vol. 6, 1987, str. 59-67.
31. Nehlsen-Von Stryk, Karin, *Die boni homines des frühen Mittelalters, unter besonderer Berücksichtigung der fränkischen Quellen*, Berlin, Duncker & Humblot, 1981.
32. Nörr, Knut Wolfgang, *Romanisch Kanonisches Prozessrecht Erkenntnisverfahren Erster Instanz*, Berlin – Heidelberg, Springer, 2012.
33. Reynolds, Susan, *Before Eminent Domain: Toward a History of Expropriation of Land for the Common Good*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2010.
34. Roebuck, Derek i De Loynes De Fumichon, Bruno, *Roman Arbitration*, Oxford, *Holo Books*, 2004.

35. Romac, Ante, Zakonik dvanaest ploča, Zagreb, Latina & Graeca, 1994.
36. Strohal, Rudolf, Nešto o pravnom životu hrvatskoga naroda u austrijskoj Istri u 16. i 17. vijeku, Zagreb, Mjesečnik Pravičkoga društva u Zagrebu, vol. 37, 2/1911, str. 777-794.
37. Szabó, Thomas, Zur Geschichte der boni homines, Siena, *Uomini paesaggi storie. Studi di storia medievale per Giovanni Cherubini*, 2012, str. 301-322.
38. Šurmin, Đuro, Hrvatski spomenici, Zagreb, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, vol. 6, sv. 1, 1898.
39. Triva, Siniša i Dika, Mihajlo, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2004.
40. Uzelac, Alan, Teret dokazivanja, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 2003.
41. Welti, Manfred, VIR BONUS/'HOMO BONUS/'PREUDOME': Kleine Geschichte dreier nahe verwandter Begriffe, Hamburg, Archiv für Begriffsgeschichte, vol. 38, 1995, str. 48-65.
42. Wickham, Chris, Public court practice: the eighth and twelfth centuries compared, Köln, Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung, 2007, str. 17-30.
43. Ziegler, Karl-Heinz, The influence of medieval Roman law on peace treaties, Cambridge, Peace Treaties and International Law in European History From the Late Middle Ages to World War One, 2004, str. 147-161.

Ivan Milotić*

Summary

ARBITRATION BASED ON THE MODEL OF ROMAN LAW IN THE BOUNDARY DISPUTE BETWEEN LOVRAN AND MOŠĆENICE OF 1646

The boundary dispute between Lovran and Mošćenice of 1646 quite recently received some attention in the literature and was simultaneously adequately elaborated from palaeographic and philological point of view. Despite the fact that it is substantially a legal act, its legal content did not receive adequate attention of the scholars, which may primarily be said with reference to its institutes, terms and expressions whose precision, accuracy and legal technical at first sight most evidently depart from the local feudal legal customs and legal traditions. Moreover, nevertheless that these terms and expressions were written down in Italian language of the time, they evidently represent Italianized version of terms, expression and legal concepts that originally belong to Latin language. Additionally, their mentions in the document at hand have no resemblance to the usual medieval descriptions of the legal phenomena which have a little in common with normative language or to administrative-functional style of that time which distinctively shaped the legal documents. Because all these indications suggest that the key terms, expressions and institutes pertinent to the boundary dispute between Lovran and Mošćenice (and its resolution) might be borrowed from the Roman legal tradition (which outreached this territory by means of *ius commune*) and the Romano-canonical process, this paper examines origin, roles and functions which were achieved in practice by their use in this particular legal matter. The paper will specifically explore the procedural mechanism which was employed to reach settlement of the boundary dispute between Lovran and Mošćenice and will additionally provide a deeper insight into the possibility that in this particular case arbitration conceptually based on the Roman law was employed as the means of dispute resolution.

Keywords: *Lovran; Mošćenice; boundary; demarcation; dispute; Roman law; arbitration; ius commune.*

---

* Ivan Milotić, Ph.D, Associate Professor, Faculty of Law, University of Zagreb; ivan.milotic@pravo.hr.

Zusammenfassung

**SCHIEDSVERFAHREN AM BEISPIEL DES RÖMISCHEN
RECHTS BEI DER GRENZSTREITIGKEIT ZWISCHEN
LOVRAN UND MOŠĆENICE (1646)**

Die Grenzstreitigkeit zwischen Lovran und Mošćenice aus dem Jahr 1646 erfuhr Aufmerksamkeit in der Literatur und wurde auch aus paläographischer und philologischer Sicht untersucht. Obwohl es sich hier um einen Rechtsakt handelt, ist seine rechtliche Bestimmung unbekannt, was insbesondere für einige Rechtsfiguren, Begriffe und Ausdrücke gilt, wessen Genauigkeit, Richtigkeit und rechtstechnische Grundlagen von den örtlichen feudalen und rechtlichen Traditionen dieser Zeit abweichen. Obwohl diese Begriffe in italienischer Sprache dokumentiert wurden, wurden sie eigentlich aus dem Latein übernommen. Diese Begriffe weichen auch von der mittelalterlichen Deskriptivität der Rechtsprache und des administrativ-funktionellen Stils der damaligen Rechtsdiplomatie ab. Da alles darauf hinweist, dass die Schlüsselbegriffe und Rechtsfiguren im Kontext der Grenzstreitigkeit zwischen Lovran und Mošćenice aus der römischen Rechtstradition übernommen wurden, die auf dieses Gebiet durch *ius commune* und teilweise aus dem römischen Kirchenrecht Einfluss übte, werden in diesem Beitrag ihre rechtliche Etymologie und Rolle bei der Benutzung in der genannten Grenzstreitigkeit überprüft. Besondere Aufmerksamkeit schenkt man in diesem Beitrag dem Prozessmechanismus, durch welchen die Grenzstreitigkeit zwischen Lovran und Mošćenice beigelegt wurde. Ebenfalls wird betont, dass es möglich ist, dass die Streitigkeit das römische Schiedsverfahren und teilweise das römische kanonische Prozess als Vorbild hatte.

Schlüsselwörter: *Lovran; Mošćenice; Grenze; Abgrenzung; Streitigkeit; Neuzeit; römisches Recht; Schiedsverfahren; ius commune.*

Riassunto

**L'ARBITRATO BASATO SUL MODELLO DEL DIRITTO
ROMANO NELLA LITE SUI CONFINI TRA LAURANA E
MOSCHIENA (1646.)**

La lite sui confini tra Laurana e Moschiena del 1646 è nota nella letteratura: altresì, la fonte d'archivio nella quale è annotata è curata e valutata correttamente da un punto di vista paleografico e filologico. Benché si tratti di un atto giuridico, la sua natura giuridica è sconosciuta: ciò si riferisce soprattutto ad alcuni istituti, nozioni ed espressioni che con la loro precisione, determinazione ed accuratezza giuridica paiono subito sono in contrasto con le usanze feudali giuridiche locali del tempo. In aggiunta,

benché tali nozioni ed espressioni nell'atto siano documentate in lingua italiana, è di tutta evidenza come essi siano la versione italianizzata di termini latini. Ancora, quando si menzionano tali nozioni ed espressioni si differenziano rispetto alla comune descrizione del linguaggio giuridico medievale e rispetto allo stile amministrativo-funzionale di cui abbondava la diplomazia giuridica del tempo. Posto che tutto indirizza alla possibilità che le nozioni, le espressioni e gli istituti nell'accertamento dei confini tra Laurana e Moschiena vennero tratti dalla tradizione giuridica romana, che si fece strada in questo territorio anche attraverso lo *ius commune* ed in parte mediante il processo romano-canonico, nel presente contributo si indaga circa la loro provenienza giuridica ed il loro ruolo e scopo che mediante il loro utilizzo venne raggiunto nella lite sui confini. Nel lavoro si presta particolare attenzione al meccanismo processuale con il quale venne risolta la lite tra Laurana e Moschiena, come particolare attenzione viene prestata alla possibilità che lo stesso fosse stato basato sul modello dell'arbitrato romano ed in parte sul processo romano-canonico.

Parole chiave: *Laurana; Moschiena; confine; delimitazione; lite; nuova era; diritto romano; arbitrato; ius commune.*

